

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE**

Colindatul la români în zona Ardealului

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. VINȚELER ONUFRIE

Doctorand:

PETREAN LUCIAN-MARIUS

2013

Cuprins

Introducere

Note

Cap. I – Colinda și colindatul. Repere istorice

- § 1. Colecții de colinde în secolul al XIX-lea
  - § 2. Colecții și cercetări asupra colindelor în secolul XX
  - § 3. Primele abordări științifice ale colindelor
  - § 4. Instituționalizarea cercetării folclorice. Studiul colindelor în cadrul Arhivei fonogramice și în cadrul Arhivei de folclor a Societății compozitorilor români
  - § 5. Cercetări și anchete ale Arhivei de Folclor a Academiei Române
  - § 6. Cercetări asupra colindelor în cadrul Muzeului Etnografic al Transilvaniei
  - § 7. Contribuția lui Ovidiu Bârlea la cunoașterea colindatului
- Concluzii (Capitolul I)
- Note (Capitolul I)

Cap. II – Colindatul în zonele reprezentative ale Transilvaniei

- § 1. Forme de colindat
- § 2. Tipuri de colindători
  - 2. 1. Colindatul cetelor de feciori
    - 1. *Formarea cetelor de feciori. Structura și funcțiile membrilor*
    - 2. *Alegerea gazdei colindătorilor și practicile rituale implicite*
    - 3. *Învățarea colindelor*
    - 4. *Colindătorii la casa gazdei (descrierea obiceiurilor)*
    - 5. *Desfacerea cetei*
  - 2. 2. Colindatul copiilor
  - 2. 3. Colindatul căsătoriților („ceata bătrânilor”)
- § 3. Descolindatul
- § 4. Categoriile tipologice de colinde
  - 4. 1. Colinde religioase
    - 1. *Drumeția*
    - 2. *Întâietatea grâului*
    - 3. *Adam plugar*
  - 4. 2. Colinde laice
    - 1. *Belșugul gospodăriei țărănești*
    - 2. *Ce-i mai bun pe pământ*
    - 3. *Îndemnul la muncă*
    - 4. *Strângerea roadelor*
    - 5. *Viitorul copiilor*
    - 6. *În toiul muncilor agrare*
    - 7. *Colinda mălaiului*
    - 8. *Colindatul copilului*
    - 9. *Peșitul fetei*
    - 10. *Darurile*
    - 11. *Surorile*
    - 12. *„Mulțămăita colacului”*
    - 13. *Urările de copii*

§ 5. Osmoza colindelor cu alte genuri folclorice

Concluzii (Capitolul II)

Note (Capitolul II)

Cap. III – Însemnătatea repertoriilor zonale ardelenesti în comparație cu cele din zonele extracarpatic

§ 1. Tipuri de colindat și colindători în spațiile extracarpatic (zona Muntenia, Banat, Moldova, Bucovina și Basarabia). Prezentarea de ansamblu

1. *Muntenia (Oltenia și Dobrogea)*

2. *Banat*

3. *Moldova*

4. *Bucovina*

5. *Republica Moldova (Basarabia)*

§ 2. Asemănări și deosebiri între zone

Concluzii (Capitolul III)

Note (Capitolul III)

Cap. IV – Semnificațiile teologice ale colindelor românești

§ 1. Profetii și prefigurări vetero - testamentare ale Nașterii Domnului

1. *Prevestirea Nașterii: Bunavestire a mântuirii noastre*

2. *Spațiul sacru reflectat în colindele străbune*

3. *Semnificațiile timpului sacru în Ortodoxie*

4. *Colinda ca propovăduire și evanghelizare autentică*

5. *Desacralizarea Crăciunului*

Concluzii (Capitolul IV)

Note (Capitolul IV)

Concluzii generale

Anexe (muncă de teren)

Bibliografie

CUVINTE-CHEIE

Colindă, colindat, Crăciun, Nașterea Domului, colecții de colinde, cercetări ale colindelor, zone reprezentative ale colindatului, instituționalizarea cercetării folclorice, Arhiva de folclor, Muzeul Etnografic al Transilvaniei, ceata de feciori, colinde laice, colinde religioase, forme de colindat, tipuri de colindători, descolindatul, asemănări și deosebiri între zone, semnificații teologice ale colindelor, spațiul sacru în colinde, colinda ca propovăduire.

REZUMAT

Colindatul, în cadrul datinilor sărbătorilor de iarnă, concentrează o mare bogăție de producții muzicale și literare. El începe în ajunul Crăciunului și durează până în ziua de Bobotează sau chiar de Sfântu Ion. Opiniile savanților privind etimologia termenului *colindă* diferă. Par să încline balanța părerile referitoare la proveniența lui latină. Actualmente, termenul *colindă* și derivatele lui circulă în diferite variante fonetice, practic cu sens identic sau apropiat, pe o vastă arie geoculturală sud-est-europeană. Nu același lucru se poate afirma despre terminologia obiceiului colindatului, practicat cu prilejul sărbătorilor de iarnă la alte popoare (inclusiv la cele de origine latină) care diferă substanțial (la francezi = *chançon de Noël*, la italieni = *cantico di Natale*, iar la germani = *Weihnachtslieder*). Etimologic, termenul românesc de *colindă* derivă de la latinescul *calendae*, iar conservarea consoanei *l*, în poziție intervocalică, care ar fi trebuit să devină în condiții normale, *r*, se datorează, așa cum arată Alexandru Rosetti, „influenței termenului slav *koleda*.” Sursa genezei colindatului au fost sărbătorile romane ce marcau sfârșitul unui an și începutul altuia nou: „La origine colindatul a fost o datină agrară... și numai mai târziu s-a transfigurat, lărgindu-și cu mult cadrul și cuprinzând toate aspectele vieții de la țară” după cum spunea Petru Caraman în celebra lui lucrare „Colindatul la români, slavi și alte popoare”. Ocupându-se de problema originii colindatului, în *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ovid Densusianu, arată că termenul de colindă trebuie inclus în categoria cuvintelor de origine latină, preluate de slavi și ulterior împrumutate de români, împreună cu fonetismul lor slav. Biserica a asimilat în timp datina străveche a colindatului, cu semnificația ei arhaică ce viza solstițiul de iarnă și începutul Anului Nou, legând-o de Crăciun, ca sărbătoare a Nașterii Fiului Sfânt. S-a ajuns în acest mod la un sincretism al formelor precreștine și creștine, atât în planul desfășurării obiceiului, cât și în privința repertoriului. Din altă perspectivă, colindatul ne apare ca o datină creștină, ca o manifestare a unei tradiții creștine neîntrerupte. Practicarea concretă a obiceiului colindatului la români are legături strânse cu marile sărbători creștine din perioada de iarnă, cum sunt

Nașterea și Botezul Domnului. Colindele românești pot fi astfel, văzute ca un important capitol din istoria creștinismului rural la români, conservând riturile și credințele comunității sătești de-a lungul veacurilor.

În capitolul I, intitulat „Colinda și colindatul – repere istorice”, am arătat că preocuparea pentru studierea folclorului s-a impus abia începând cu secolul al XIX-lea. Interesul pentru folclor în Europa apare odată cu constituirea statelor naționale. Astfel, și în România interesul manifestat față de valorile muzicale tradiționale și studierea lor ia amploare după Revoluția de la 1848. Printre primii români care au apreciat importanța artei tradiționale și au folosit-o creator se numără scriitorii: Gheorghe Asachi, Alexandru și Boleslav Hâjdeu, Mihail Kogălniceanu, Constantin Negruzzi. Aceștia au pregătit terenul, iar Vasile Alecsandri și Alecu Russo au întocmit primele culegeri folclorice. Cu toate aceste preocupări, bazele folcloristicii științifice românești sunt puse mai târziu de Bogdan Petriceicu Hașdeu, care în prefață la colecția lui Ion Constantin Fundescu *Basme populare române* (1867) definește foarte clar obiectul și metodele de cercetare a folclorului. Îndemnul pentru „culegerea poeziilor populare, a baladelor sau cântecelor bătrânești” îl face poetul Andrei Mureșanu în ziarul *Telegraful român* din 1853 în articolul *Românul și poezia lui*. La cristalizarea metodei științifice de culegere și interpretare a producțiilor spirituale ale poporului au contribuit mai mulți factori: influența activității folclorice a lui D. Kiriac și O. Densusianu, continuitatea publicațiilor inițiate de Academia Română, în urma unor concursuri cu prilejul cărora, în discuțiile pentru premiere, se lămuresc și se propagă ideile călăuzitoare ale unei metode științifice, apariția primei metode de folclor muzical a lui C. Brăiloiu (București-Paris, 1931), activitatea intensă de culegere a urmașilor lui Densusianu, cea datorată lui Bartók, Brediceanu, Drăgoi ș.a., înființarea celor două Arhive de folclor: Arhiva fonogramică de pe lângă Ministerul Cultelor și Artelor condusă de G. Breazu (1927) și Arhiva de Folclor, condusă de C. Brăiloiu (1928), adunarea unui material voluminos prin intermediul concursurilor Societății Compozitorilor Români (1925 și 1928), propunerea unei culegeri sistematice de pe tot întinsul țării cu ajutorul unor cadre specializate formate de Brăiloiu, la Conservatorul de Muzică din Capitală. După o călătorie de documentare la arhivele folclorice din țările nordice, în anul 1929, Ion Mușlea, a adresat un memoriu Academiei Române, în care a atras atenția asupra primejdiei dispariției monumentelor civilizației autohtone și a propus înființarea unei Arhive de folclor. În 1930, Academia Română a dat curs favorabil memoriului lui Mușlea, înființând sub conducerea acestuia Arhiva la Cluj, pe lângă Muzeul

Limbii Române, care era dirijat de Sextil Pușcariu. Actualmente această instituție se numește Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj-Napoca. După dispariția neașteptată a lui Ion Mușlea, în 1966, în Institutul clujean de Etnologie și Folclor autoedificarea internă a Arhivei a continuat prin eforturile colectivelor de cercetare conduse de succesorii săi: Dumitru Pop (1966-1969), Ion Taloș (1969-1985) și Ion Cuceu, din 1985 până în prezent. Obiectivele acestei a doua perioade din existența Arhivei sunt remarcabile mai ales în direcția concentrării, sistematizării și valorificării enciclopedice a informației inedite de la Cluj, estimată la 750.000 documente, organizate în baze de date sau corpusuri de arhivă, de interes național. Cercetări asupra colindelor s-au făcut și în cadrul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Muzeul Etnografic al Transilvaniei a fost înființat la 16 iunie 1922, avându-l ca director pe profesorul Romulus Vuia, inițiatorul și întemeietorul instituției. Începând cu anul 1958 în cadrul muzeului este publicat Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei care include studii, cercetări, culegeri, precum și recenzii. Apariția primului număr al *Anuarului Muzeului Etnografic al Transilvaniei* a reprezentat un moment important în valorificarea cercetărilor privind cultura și civilizația populară românească, fiind prima publicație editată de un muzeu etnografic și cea de a treia publicație românească de profil din țară, în perioada comunistă, după *Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor* (1952) și *Revista de Folclor* (1956). Una din primele lucrări serioase dedicate colindatului este lucrarea lui Ovidiu Bârlea *Colindatul în Transilvania*, publicat în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967. Pentru că pregătirea profesională a autorilor acestor colecții este diferită și rezultatele acestora sunt inegale. Astfel, unele dintre culegeri sunt voluminoase, altele au dimensiuni modeste. Relativ puține dintre acestea prezintă melodia colindelor, cele mai multe cuprinzând doar textul poetic.

În capitolul doi m-am ocupat de colindatul în zonele reprezentative ale Transilvaniei. De la bun început semnalăm că prin Transilvania înțelegem o zonă etnografică care depășește hotarele geografice ale acestei regiuni, aici includem și Bihorul, Crișana, și Maramureșul. Forma tradițională a colindatului presupune participarea întregii comunități: o parte în postură de colindători, altă parte în postură de colindați. Protagonistii obiceiului sunt copiii, feciorii și bărbații până la o anumită vârstă (mai rar femeile), organizați în cete (grupări organizate și unitare) uneori în anumite zone însoțite de mici formații instrumentale. De obicei, copiii încep să colinde în după-amiaza ajunului de Crăciun, iar feciorii, fetele și bărbații căsătoriți merg la colindat în seara ajunului și în noaptea de Crăciun. În multe sate transilvănene se

constituie câte o ceată de fiecare sat, uneori două sau chiar mai multe. Cetele colindă până noaptea târziu, uneori chiar și până dimineața. Copiii și feciorii merg din casă în casă, pentru a căpăta mai mulți covrigi, făcuți anume în acest scop, precum și bani, iar oamenii maturi merg la colindat cel mai des pe la rude și la familiile prietene. Se practică două forme de colindat: a) Colindatul propriu-zis (al copiilor și adulților), cu mesaj religios sau augural (de prevestire) de felicitare și urare și b) Colindatul cu măști (cu semnificația de invocare a divinităților vegetației și fertilității, întru asigurarea sănătății și bunăstării colectivității). Începând cu Crăciunul până în ziua de Sfântul Vasile, există obiceiul ca flăcăii să umble cu *capra* sau *turca*. În unele locuri, ceata repeta colindele acasă la seful cetei sau la unul din membrii cetei. Repertoriul de colinde variază de la o localitate la alta. Costumul colindătorilor peste tot era cel de sărbătoare. Obiceiul impunea ca de Crăciun oamenii să îmbrace haine noi, mai ales cei care porneau la urat.

Fenomenul descolindatului cuprinde o arie largă de rituri și practici, care se află într-o strânsă legătură cu obiceiul colindatului. De aceea ne vom opri și asupra acestui aspect. Refuzul gazdei de a primi colindătorii era un gest cu efecte nocive asupra întregii comunități, de aceea colindătorii anulau urările de bine și le transformau în formule și practici cu efecte negative. Cel care nu respecta tradiția colindatului trebuia pedepsit. Astfel, descolindatul este un ritual inversat, ce urmărește efectul invers al colindei, al urării de bine. Urarea se transformă în acest caz, în anti-urare, cântecul în descântec și colindele în parodii.

O primă clasificare a repertoriului poetic al colindatului o face Atanasie Marienescu pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Aceasta va influența generații întregi de folcloriști. „Colindele sunt *religioase* și *lumești*.” Dintre specialiștii, acum, clasici ai colindatului, doar Petru Caraman s-a ocupat, propriu-zis și de o clasificare a repertoriului poetic al ritualului. El împarte colindele, în funcție de locul comiterii lor, în două grupe: I. *Colinde cântate afară*, la fereastră, care au caracter general și II. *Colinde cântate înăuntru*, „închinare”, „speciale”. Precum colindatul domina sărbătoarea Crăciunului, uratul cu plugușorul și jocurile cu măști domină sărbătoarea Anului Nou.

În capitolul trei am arătat însemnătatea repertoriilor zonale ardelenesti în comparație cu cele din zonele extracarpatică - zona Muntenia, Banat, Moldova, Bucovina și Basarabia, într-o prezentare de ansamblu prezentând asemănări și deosebiri între zone. În Muntenia (Oltenia și Dobrogea) am prezentat câteva particularități: *colindatul colacului la fetele* care aveau iubit colindător, *iordănitul*, ceata colindătorilor pornește din casă în casă cu găleata cu

apă sfințită și busuioc; *Vasilca* un colindat inedit, practicat în Ajun și prima zi a Anului Nou. În Banat fiind o regiune multietnică, Crăciunul se sărbătorește atât pe stil nou (25 decembrie), cât și pe stil vechi (7 ianuarie), de către ucraineni și sârbi. În Ajun de Crăciun, flăcăii satului se îmbracă în costume populare, vechi de sute de ani, se împart în cete de câte 15-16 și merg prin sat la colindat. Iau la rând fiecare casă, dar mai cu seamă cele unde stau fete. Pentru că Moldova modernă este doar o parte din fostul Principat al Moldovei, care în 1775 a pierdut regiunea nord-vestică, Bucovina, iar în 1812 și partea de răsărit, Basarabia (actuala Republica Moldova), foarte multe din obiceiurile și tradițiile din zonă coincid sau sunt asemănătoare cu cele din Bucovina și Basarabia. Modificările de calendar și influența creștinismului au acționat pe de o parte asupra datei colindatului, iar pe de altă parte asupra repertoriului de colinde. Deoarece în Moldova cetele de flăcăi s-au profilat cu precădere pe alte forme de colindat, ca *plugușorul* sau *teatrul folcloric*, perpetuarea tradiției a fost preluată de fete și femei. În Bucovina, tradiția colindatului se păstrează ca în vremurile vechi, aceasta nu este doar o datină, ci o adevărată instituție cu legi și reguli aparte. Datorită condițiilor istorice (împărțirea Bucovinei în două: sudul care face parte din România, iar nordul din Ucraina), Crăciunul se sărbătorește pe stil nou, la 25 decembrie și pe stil vechi, la 7 ianuarie. Colindatul bucovinean propriu-zis începe în dimineața de Ajun, cu colindul cetelor de copii, care trec pe rând pe la toate casele. Aceștia sunt urmași pe parcursul zilei de copiii de vârstă mai mare. În prezent în Republica Moldova și în regiunile limitrofe ale similarității culturale și lingvistice Crăciunul se sărbătorește la două date diferite. Cele mai multe localități respectă stilul vechi, sărbătorindu-l la 7 ianuarie, o altă parte de localități, mai redusă ca număr, îl sărbătorește pe stil nou, la 25 decembrie. În unele sate nu se colindă de Crăciun, ci de Anul Nou pe stil vechi, pe 13 ianuarie.

Dacă privim comparativ colindatul din Transilvania și cel din alte zone ale României, se reliefează cu ușurință forma lui arhaică, mai bine păstrată și mai aproape de menirea lui originală. Astfel, cetele de colindători se întâlnesc și în Muntenia, și în Moldova, însă acestea nu au organizația strânsă, riguroasă a cetei transilvănene. Caracterul arhaic al colindatului transilvănean se vede și din multitudinea denumirilor străvechi ale cetelor, a șefilor de cete, precum și a membrilor cetelor.

În capitolul al patrulea am încercat să arăt semnificațiile teologice ale colindelor românești. În locul unei teologii savante, în colinde vom găsi intuiția clară și sigură a adevărilor fundamentale ale creștinismului. Nu vom găsi speculații filozofice, ci trăire

creștină primară, simplă și autentică. Colindele reflectă realismul luminos al Ortodoxiei noastre românești și bucuria de viață a credincioșilor adevărați. Ele cuprind însemnate învățături dogmatice, trasează o conduită morală autentic creștină (*române, să fii bun!*), reliefează puterea mântuitoare a Sfințelor Taine. Nașterea lui Hristos e prologul teologic al cărții în care este scrisă întreaga istorie a mântuirii neamului omenesc. Precum icoana a fost numită cu îndreptățire Biblie în culori sau *teologie în imagini* și colinda poate fi în mod justificat considerată *Sf Scriptură zugrăvită prin cânt, Biblie transpusă în melos înălțător de suflet*. Colinda înseamnă *koinonia* = comuniune, înseamnă participare efectivă, implicare, ieșire din pasivitate și formalism; ea evocă un eveniment, de fapt o succesiune de evenimente - care a avut loc acum două milenii, dar ne face să trăim Nașterea Domnului la un timp mereu prezent - *Astăzi S-a născut Hristos... azi* se împlinesc întru Hristos proorociile vechi-testamentare și totodată se prefigurează în chip minunat patimile și Sfințele Taine din Biserica izbăvirii. Hristos Fiul lui Dumnezeu a unit în peștera Betleemului trecutul cu prezentul și viitorul. A fost slăvit de îngeri și de oameni, născând în sufletele celor buni bucurie, iar în cugetele cele rele mânie și îngrijorare. Nașterea Domnului a fost proorocită din vechime, apoi a fost anunțată păstorilor de lângă Viflaim de către îngeri ca un eveniment aducător de pace și de bunăvoire. Atunci s-a cântat cu glasuri îngerești întâia colindă care ne aduce aminte de iubirea lui Dumnezeu și de dragostea pe care ne-o datorăm unii altora în calitate de frați: „Slava intru cei de sus lui Dumnezeu și pe pamant pace între oameni bunăvoire”. Din acest dintâi colind vedem că *era creștină începe* cu o declarație de pace. În general, trei categorii de oameni participă la nașterea lui Hristos: păstorii, magii și Irod dimpreună cu fariseii și cărturarii săi. Colindele românești dau o nuațare locală evenimentului Nașterii Domnului. Respectând realitatea istorică, ele plasează însă Nașterea Mântuitorului într-un spațiu propriu bizantin-românesc. În acest sens pruncul Hristos a venit în lume în *cetatea împărătească, la poartă la Țarigrad*; iar boierii aflați *la poartă la Ștefan Vodă* grăiesc despre Iisus născut din iesle. Colindele religioase împreună cu colindele laice, cântecele de vitejie, cu doinele și baladele fac parte din tezaurul bogat al culturii noastre românești. La români Sărbătoarea Nașterii Domnului poartă, de timpuriu, și numele nebisericesc de Crăciun, predilect în toate mediile populare. Propaganda ateistă nu a fost niciodată mai puternică și mai eficientă decât astăzi, în Europa și Statele Unite. În numele toleranței religioase și a separării Bisericii de stat, numeroase administrații interzic afișarea publică a simbolurilor creștine tradiționale, implicit a celor de Crăciun. Imaginea clasică a Nașterii Mântuitorului este înlocuită de motivele laice.

Reprezentarea venirii pe lume a Mântuitorului a lăsat locul reclamelor cu noul megastar al lunii decembrie, Moș Crăciun. Iisus Hristos a fost înlocuit în occident de Moș Crăciun, însă de un moș cu totul diferit de vechiul personaj legendar generos, care oferă cadouri copiilor. *Colinda* este apropiată de cântecele occidentale de Crăciun doar în privința momentului execuției și accidental în privința unor tangențe tematice. Spre deosebire de *colinde* care se perpetuează pe cale orală, *christmas carols* sau *noëls*, piese de inspirație creștină compuse de autorii vremii, circulau prin manuscrise și tipărituri, ele fiind considerate populare doar prin răspândirea lor de către public. Din păcate, trebuie subliniat că în prezent, în Occident, Crăciunul s-a transformat într-o sărbătoare realmente fără Hristos.

Să ne dorim cu toții să prăznuim creștinește, să ne dorim să trăim Crăciunul cu Hristos, bucurându-ne și desfătându-ne cu El. Să trăim bucuria Nașterii Minunate, cântând împreună cu îngerii: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire!”(Lc. 2,14). Și ca un îndemn final „Hristos se naște, slăviți-L, Hristos din ceruri, întâmpinați-L, Hristos pe pământ, înălțați-vă. Cântați Domnului tot pământul Și cu bucurie lăudați-L popoare, Căci S-a preaslăvit!” (Catavasiile Nașterii Domnului).